

Diyorbek Sa'dullayev

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
Dramatik teatr va kino aktyorligi
mutaxassisligi magistranti
E-mail: diyor.sadullayev.0590@gmail.com*

AKTYORLIK SAN'ATIDA ICHKI KECHINMA: "BIRINCHI QALDIRG'OCH" SPEKTAKLI MISOLIDA

Annotatsiya. Ushbu maqolada aktyorlik san'atida ichki kechinmaning o'rni, ijodkor shaxsning jamiyatdagi ahamiyati hamda teatr san'atining boshqa san'at turlari orasidagi alohida mavqei yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy sahnalashtirish uslublari misolida O'zbek Milliy Akademik Drama Teatri sahnasida namoyish etilgan "Birinch qaldirg'och" spektakli orqali teatr san'atining bugungi avlod uchun ma'naviy va madaniy ahamiyati ochib berilgan. Maqolada ayniqsa aktyorning ichki kechinmasi, obrazga kirish jarayoni hamda tarixiy shaxs – Ma'suma Qoriyeva obrazi misolida sahna haqiqatining badiiy talqini tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: san'at, ijodkor, teatr san'ati, aktyorlik mahorati, Stanislavskiy tizimi, sahna ijodi, tomoshabin, zamonaviy teatr, madaniyat, spektakl, rejissyorlik.

INTERNAL EXPERIENCE IN ACTING: ON THE EXAMPLE OF THE PLAY "THE FIRST SWALLOW"

Abstract. This article discusses the role of internal experience in acting, the importance of the creative individual in society, and the special position of theatre art among other forms of art. The spiritual and cultural significance of theatre for contemporary audiences is explored through the play *The First Swallow*, staged at the Uzbek National Academic Drama Theatre using modern directing and staging techniques. Particular attention is paid to the actor's internal experience, the process of embodying a character, and the artistic interpretation of stage reality through the portrayal of the historical figure Masuma Qoriyeva.

Keywords: *art, creativity, theatre art, acting skills, Stanislavsky's system, character portrayal, audience, modern theatre, culture, performance, directing.*

Bugungi globallashuv va tezkor axborot asrida teatr san'ati jamiyat hayotida tobora muhim ijtimoiy va ma'naviy vazifani bajarib bormoqda. Teatr – bu nafaqat sahnadagi tomosha, balki inson tafakkuri, ruhiyati va dunyoqarashiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi kuchli badiiy makondir. Shu ma'noda teatr san'ati jamiyatni tarbiyalaydigan, insonni o'ziga qaytaradigan va zamon muammolarini badiiy talqin orqali ochib beradigan vosita sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'z nutq va qarorlarida san'at va madaniyatni Yangi O'zbekiston taraqqiyotining muhim ustunlaridan biri sifatida e'tirof etib kelmoqda. Davlat rahbari san'atni inson qalbiga yo'l topa oladigan, yoshlarni yuksak ma'naviyat ruhida tarbiyalaydigan va milliy o'zlikni mustahkamlaydigan bebaho boylik deb baholaydi. Xususan, xalqaro madaniy anjumanlar va san'at festivallaridagi chiqishlarida u san'at, jumladan teatr va musiqa insoniyatni tinchlik, ezgulik va hamjihatlik g'oyalariga chorlovchi kuch ekanini ta'kidlagan. Prezident Shavkat Mirziyoyev 2024-yil 22-noyabr kuni madaniyat va san'at sohasini rivojlantirish, xususan, teatrlarning jamiyat madaniy hayotidagi ahamiyatini oshirish va ular faoliyatini yanada qo'llab-quvvatlashga oid takliflar taqdimoti bilan tanishdi. Bu haqda o'tgan yil 22-dekabrda bo'lgan Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashi yig'ilishida aytilgan edi. Mutasaddilar shu borada ishlab chiqilgan chora-tadbirlar to'g'risida axborot berdi. Unga ko'ra, 2025–2030-yillarda teatrlarda “Milliy qahramon” va “Inson qadri uchun” mavzularida 32 ta turkum spektakllar yaratish taklif etilmoqda [1].

Teatr san'atida olib borilayotgan islohotlar nafaqat bugungi tomoshabin, balki ertangi avlod uchun ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Spektakllarda yangi talqinlar, zamonaviy sahnaviy yechimlar, texnik imkoniyatlar hamda aktyorlikning yangicha ifoda vositalari qo'llanilayotgani teatr san'atining yanada rivojlanayotganidan dalolat beradi. Bugungi teatr tomoshabinni faqat baland ohang

yoki uzun monologlar bilan emas, balki ichki psixologik ta'sir, sahna ritmi va obrazning tabiiyligi bilan o'ziga jalb qilmoqda.

Har bir kasbning o'ziga xos murakkab jihatlari mavjud. Ayniqsa ijod sohasida muvaffaqiyatga erishish uchun nafaqat iste'dod, balki ulkan sabr, matonat va o'z kasbiga muhabbat talab etiladi. Bu borada Pelening quyidagi fikrlari e'tiborga loyiq: "Muvaffaqiyat tasodif emas. Bu mashaqqatli mehnat, qat'iyat, o'rganish, o'qish, fidoyilik va eng muhimi, qilayotgan ishingizga bo'lgan muhabbatdir". Ushbu fikr aktyorlik san'atiga ham to'liq taalluqlidir. Chunki aktyorning ijodiy yo'li aniq qolip yoki tayyor formulaga ega emas. Har bir ijodkor o'z imkoniyati, dunyoqarashi va ichki hissiyotlaridan kelib chiqib obraz yaratadi [2, 120-b].

Tomoshabin esa doimo yangilik izlaydi. Bir xillik san'atning ta'sir kuchini susaytiradi. Shu sababli zamonaviy teatr aktyordan faqat matnni yod olishni emas, balki obrazning ichki ruhiy olamini chuqur his qilishni talab etadi. Bu esa aktyorlik mahoratining eng muhim jihatlardan biri bo'lgan ichki kechinma san'ati bilan chambarchas bog'liqdir. Aktyorning ichki kechinmasi – bu obrazning ruhiy holatini chinakam his qilishi, uni tomoshabinga tabiiy va samimiy tarzda yetkaza olishidir. Konstantin Stanislavskiy tomonidan yaratilgan aktyorlik mahorati maktabida ham ichki kechinma va sahnadagi ishonchlilik asosiy mezon sifatida qaraladi. Stanislavskiy aktyordan "rolni o'ynash"ni emas, balki unda yashashni talab qilgan. Chunki tomoshabin sun'iylikni tez sezadi, samimiyatni esa qalbi bilan qabul qiladi [2, 45-b].

Teatr miloddan avvalgi davrlardan boshlab bugungi kungacha o'z muxlislarini yo'qotmay kelmoqda. Uning o'ziga xos muhiti, tomoshabin hayajoni, sahna ortidagi tayyorgarlik jarayoni va aktyorlarning fidoyiligi teatrni boshqa san'at turlaridan ajratib turadi. Parda ochilishi bilan sahnada rassom, kompozitor, dramaturg, grimyor va rejissyorning ijodi bir nuqtada birlashadi. Ushbu ijodiy uyg'unlik markazida esa aktyor turadi.

Bugungi kunda teatr san'atining rivojlanayotgani tomosha zallaridagi tomoshabinlar sonida ham yaqqol sezilmoqda. Bu esa xalqimizning ma'naviy va

madaniy ozuqaga bo'lgan ehtiyoji ortib borayotganidan dalolat beradi. Ayniqsa tarixiy va ma'rifiy mavzulardagi spektakllar yosh avlodning milliy o'zlikni anglashida muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Shunday spektakllardan biri – “Birinci qaldirg'och”dir. Ushbu spektakl Ma'suma Qoriyeva hayoti va ijodiga bag'ishlangan bo'lib, unda o'zbek teatr san'atining ilk jasoratli ayollaridan birining murakkab taqdiri sahna orqali yorqin ochib berilgan. Spektaklda o'tmish, tarix va insoniy fojia zamonaviy teatr tili orqali talqin etiladi.

XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy hayotida katta o'zgarishlar yuz berayotgan bir davrda sahnaga chiqqan ayol – bu jasorat timsoli edi. Ma'suma Qoriyeva yashagan davrda ayollarning omma oldida ko'rinishi qoralangan. Shunday murakkab sharoitda uning san'atni tanlashi oddiy kasb tanlash emas, balki ma'rifat va erkin fikr yo'lini tanlash edi. U jadidchilik g'oyalari ta'sirida shakllangan yangi teatr harakatiga qo'shildi. Jadidlar teatrni xalqni uyg'otish, jaholat va savodsizlikka qarshi kurash vositasi deb bilishgan. Ma'suma Qoriyeva ham sahna orqali ayollar taqdiri, jamiyatdagi tengsizlik va inson qadr-qimmati masalalarini yoritishga intilgan. Spektaklda jadidlar ruhining berilishi ham alohida e'tiborga loyiq. Jadidlar xalqni ilm-ma'rifat orqali uyg'otishga harakat qilgan bo'lsa, teatrni ham ma'naviy qurol sifatida ko'rgan. Shu sababli sahnadagi har bir jadid obrazi o'zida ma'rifatparvarlik ruhini mujassamlashtiradi. Ularning dialoglari va sahnaviy harakatlari orqali tomoshabinga o'sha davr ijtimoiy muhiti, xalqning og'riqli muammolari va erkinlik uchun olib borilgan kurash hissi yetib boradi [3, 95-b].

Qahramonning ijod yo'li oson kechmagan. Jamiyat bosimi, tahdidlar, haqoratlar va ta'qiblar o'sha davr aktrissalarining hayotiga aylangan edi. Shunga qaramay, Ma'suma Qoriyeva o'z e'tiqodi va san'atga bo'lgan muhabbatidan voz kechmadi. U nafaqat sahnada rol ijro etdi, balki o'z hayoti bilan jamiyat stereotiplariga qarshi chiqdi.

Spektaklda aynan mana shu ichki kurash va ruhiy iztirob kuchli dramatism bilan ko'rsatilgan. Obrazni Lola Eltoyeva mahorat bilan gavdalantirgan. Aktrisaning

ijrosida Ma'suma Qoriyevaning dardi, qo'rquvi, matonati va san'atga sadoqati chuqur seziladi. Obrazni o'rganish va uni ichki jihatdan his qilish jarayoni aktrisa uchun ham murakkab kechgani sezilib turadi. Chunki ichki kechinma aktyordan nafaqat texnik mahorat, balki ruhiy tayyorgarlikni ham talab qiladi. Shuningdek, spektaklda aktyorning ichki kechinmasini ochishda sukut, nigoh va tana harakatlarining o'rni ham alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki haqiqiy sahna san'atida aktyor faqat matn bilan emas, balki ichki hissiyotlarini tashqi ifoda orqali ham tomoshabinga yetkazadi. Ayniqsa dramatik sahnalarda birgina qarash yoki qisqa sukut ba'zan uzun monologdan ham kuchliroq ta'sir ko'rsatishi mumkin. "Birinchi qaldirg'och" spektaklida ham mana shu jihatlar muvaffaqiyatli qo'llanganini kuzatish mumkin.

Spektakldagi sahnaviy yechimlar ham alohida e'tiborga loyiq. Xususan, sahnadagi aylanuvchi poyezd obrazi ramziy ma'no kasb etadi. U Ma'suma Qoriyevaning hayoti qanday keskin burilishlarga boy bo'lganini ifodalaydi. Poyezdning har bir aylanishida tomoshabin yangi makon, yangi ruhiy holat va yangi fojiaga duch keladi. Bir lahzada u teatr sahnasini anglatga, boshqa bir holatda sud yoki advokatlik idorasiga aylanadi. Ushbu ramziy detal qahramonning tinch hayotdan fojiaga tomon tezkor siljishini ifoda etadi. Spektakldagi ayrim sahnalarda aktyorlarning ortiqcha baland pafoslarsiz, tabiiy va hayotiy ijro uslubidan foydalangani tomoshabinni voqealarga yanada yaqinlashtiradi. Bu esa zamonaviy teatrning asosiy yutuqlaridan biri hisoblanadi. Sababi bugungi tomoshabin sun'iylikni emas, samimiyatni qabul qiladi. Ayniqsa tarixiy obrazlarni gavdalantirishda aktyordan katta mas'uliyat talab etiladi. U nafaqat tarixiy shaxsning tashqi ko'rinishini, balki ruhiy olami, dunyoqarashi va dardini ham his qilishi kerak bo'ladi. Spektaklning musiqiy yechimlari ham ichki dramatismni kuchaytirishga xizmat qilgan. Musiqa ayrim sahnalarda qahramon ruhiyatini ochib beruvchi vosita sifatida ishlatiladi. Xususan, qayg'uli va fojaviy sahnalarda kuy va sahna sukunatining uyg'unligi tomoshabin qalbiga kuchli ta'sir o'tkazadi. Bu esa rejissyorning sahna ritmini to'g'ri his qilganidan dalolat beradi.

Ma'suma Qoriyevaning hayoti sinovlarga boy edi. Uning eri va qaynotasi "xalq dushmani" sifatida olib ketiladi, farzandlari urushga jo'naydi, o'zi esa teatrdan chetlashtiriladi. San'atni hayotining mazmuniga aylantirgan inson uchun sahnadan ayrilish eng katta fojiaga aylanadi. Aynan shu sahnalarda aktyorlarning ichki kechinmasi tomoshabinga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Spektakl davomida tomoshabin aktyorlar ijrosi orqali nafaqat tarixiy voqealarni ko'radi, balki inson qalbining iztiroblarini ham his qiladi. Bu esa teatr san'atining eng katta kuchidir. Teatr insonni o'ylashga, his qilishga va xulosa chiqarishga undaydi. Teatr san'atining boshqa san'at turlaridan farqli jihatida ham shundaki, unda aktyor va tomoshabin o'rtasida jonli aloqa mavjud bo'ladi. Kino yoki ekran orqali tomoshabin tayyor mahsulotni ko'rsa, teatrdan barcha jarayon aynan shu vaqtning o'zida sodir bo'ladi. Aktyorning hissiyoti, hayajoni va ichki energiyasi bevosita tomoshabinga o'tadi. Shu sababli teatr doimo tirik san'at turi sifatida qadrlanadi.

Spektakl rejissyori Asqar Xolmo'minov sahnalashtirish jarayonida har bir detalga alohida e'tibor qaratgan. Musiqa, dekoratsiya, yorug'lik va aktyor plastikasining uyg'unligi spektaklning badiiy ta'sirini yanada kuchaytirgan. Ayniqsa ichki kechinmaga asoslangan sahnalar tomoshabinning hissiy olamiga bevosita ta'sir etadi. "Birinchisi qaldirg'och" spektakli bugungi yosh avlod uchun ham muhim ma'naviy ahamiyatga ega. Chunki unda jasorat, fidoyilik, san'atga muhabbat va insoniy matonat kabi tushunchalar ulug'lanadi. Ayniqsa Ma'suma Qoriyeva obrazi orqali o'zbek ayolining sabr-toqati, iroda kuchi va ma'rifat yo'lidagi kurashi yorqin ifodalangan. Bu esa yoshlarni tarixni anglashga, milliy qadriyatlarni qadrlashga va san'atga hurmat bilan qarashga undaydi. Ushbu spektakl o'zbek teatr san'atidagi tarixiy xotira, ayol jasorati va aktyorlik mahoratini o'zida mujassam etgan sahna asaridir. Unda aktyorning ichki kechinmasi orqali obrazning ruhiy olami chuqur ochib beriladi. Bu esa teatrning inson qalbiga eng yaqin san'at turlaridan biri ekanini yana bir bor namoyon qiladi. Bugungi o'zbek teatrining yutug'i ham aynan ana shunday tarixiy mavzularni zamonaviy teatr tili orqali tomoshabinga yetkazib bera

olayotganidadir. Teatr inson qalbini tarbiyalaydigan, uni o'tmish bilan yuzlashtiradigan va kelajak haqida o'ylashga majbur qiladigan buyuk ma'naviy maskan bo'lib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, aktyorlik san'atida ichki kechinma obrazning badiiy va ruhiy mukammalligini ta'minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Aktyorning sahnadagi samimiyligi, obraz ruhiyatini chuqur his etishi hamda uni tomoshabinga ishonarli tarzda yetkazishi teatr san'atining ta'sirchanligini belgilaydi. "Birinch qaldirg'och" spektakli misolida ko'rish mumkinki, tarixiy shaxslar hayoti va faoliyatini sahnada gavdalantirish jarayonida aktyorning ichki kechinmasi muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, Ma'suma Qoriyeva obrazining talqini orqali aktyorning ruhiy holatni chuqur anglash, his qilish va ifodalash mahorati spektaklning g'oyaviy-badiiy qiymatini oshirgan.

Shuningdek, mazkur spektakl teatr san'atining yosh avlodni milliy qadriyatlar, ma'naviy meros va tarixiy xotiraga hurmat ruhida tarbiyalashdagi o'rnini yana bir bor tasdiqlaydi. Stanislavskiy tizimiga asoslangan ijodiy yondashuv aktyorga obraz ichki dunyosini ochishda samarali metod sifatida xizmat qilgan. Demak, aktyorlik san'atida ichki kechinma nafaqat obraz yaratishning muhim elementi, balki sahna haqiqatini yuzaga chiqaruvchi va tomoshabin qalbiga ta'sir etuvchi eng kuchli badiiy vositalardan biridir. "Birinch qaldirg'och" spektakli esa ushbu tamoyillarning amaliy ifodasi sifatida zamonaviy o'zbek teatr san'atida alohida ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://president.uz/oz/lists/view/7722>
2. Всеволод М. Театр ва сахна назарияси. – Москва: Санъат, 1982. – 600 б.
3. Константин С. Актьёрнинг ўз устида ишлаши. – Москва: Искусство, 1989. – 511 б.
4. Tangriyeva D., Mirzayev B. Aktyorlik mahorati. – Toshkent, 2022. – 200 b.
5. www.madaniyat.uz (Madaniyat vazirligi rasmiy sayti)